

П. А. Лепак,
здобувач наукового ступеня PhD з економіки (аспірант),
Київський національний торговельно-економічний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0003-0590-3244

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.21—22.84

ФЛУКТАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА В ЧАСИ ГЛОБАЛЬНИХ ПАНДЕМІЙ

Р. Лепак,
Candidate for a degree, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

FLUCTATION OF SOCIETY'S ECONOMIC CULTURE DURING PANDEMICS

Сучасний світ характеризується зростанням й посиленням різного роду небезпек, до яких, передусім, відносяться кризові та катастрофічні явища, конфліктні ситуації, наслідки яких створюють небезпеку для існування суспільства та природи. Найбільш нетиповими причинами флуктації економічної культури стають непередбачувані та складні в управлінні глобальні світові пандемії. Історія людської цивілізації свідчить, що неможна налагодити ефективне господарство та економічне процвітання всупереч законам природи. Економіка будь-якого суспільства є результатом сталого взаємозв'язку між станом культури і навколишньою природою, як пристосування до певних потреб і прагнень людини, різноманітних біотичних і абіотичних умов навколишнього природного середовища. Протягом останніх тисячоліть людство зазнало не одну фатальну пандемію, які призвели як до демографічних катастроф, так і до економічних криз та падінь. До пандемій, що найбільше вразили Земну кулю відносяться такі: "Чорна смерть" (чума) у XIV сторіччі, холера у XIX сторіччі, "іспанка" у 1918—1920 роках та ін. Усі вони призводили до великих демографічних втрат і трагедій. Результатом кожної пандемії був економічний спад у цілому світі, що спричинено карантинними заходами, а саме неможливістю відвідувати роботу, спадом виробництва, що в результаті призводив до зменшення споживчої спроможності та здешевлення сировини. Оскільки пандемії стали невід'ємною складовою життя людства, жодна країна світу не застрахована від їх прямого чи опосередкованого впливу. Тому кожна країна повина бути економічно готовою швидко та ефективно діяти в разі виникнення пандемії, націлюючи свій результат на мінімізацію негативних наслідків хвороби та швидке її подолання.

Ukrainian society, as well as the whole world, met the COVID-19 epidemic as a large-scale stressor and a return to existential threats in the world. Restrictions caused by quarantine affected the economy and the well-being of the population, and as a result provoked public discontent. This, in turn, affected the economic culture and its transformation in the European integration process. New challenges and threats to Ukraine's future have been added to the complex processes of building democratic institutions, and the lack of systemic reforms, which is reflected in society's distrust of state institutions and a lack of understanding of the vector of movement. The modern world is characterized by the growth and intensification of various dangers, which, above all, include crisis and catastrophic phenomena, conflicts, the consequences of which create a danger to the existence of society and nature. The most atypical causes of fluctuations in economic culture are unpredictable and difficult to manage global pandemics. The history of human civilization shows that it is impossible to establish an efficient economy and economic prosperity contrary to the laws of nature. The

economy of any society is the result of a permanent relationship between the state of culture and the environment, as an adaptation to certain human needs and aspirations, a variety of biotic and abiotic environmental conditions. Over the last millennia, humanity has experienced several fatal pandemics, which have led to both demographic catastrophes and economic crises and falls. The pandemics that most affected the globe include the Black Death (plague) in the 14th century, cholera in the 19th century, and the Spanish flu in 1918–1920, among others, which led to great demographic losses and tragedies. The result of each pandemic was an economic downturn worldwide, caused by quarantine measures, namely the inability to attend work, a decline in production, which in turn led to a decrease in consumer capacity and cheaper raw materials. Since pandemics have become an integral part of human life, no country in the world is safe from their direct or indirect impact. Therefore, each country must be economically ready to act quickly and effectively in the event of a pandemic, aiming to minimize the negative consequences of the disease and its rapid overcoming.

Ключові слова: економічна культура, флуктуація, "чорні лебеді", пандемія, криза, економічні наслідки, "Чорна смерть", холера, "іспанка", COVID-19.

Key words: economic culture, fluctuation, "black swans", pandemic, crisis, economic consequences, "Black Death", cholera, "Spanish flu", COVID-19.

Економічна культура є невід'ємною складовою загальної національної культури, яка нерозривно пов'язана з іншими її галузями: політичною культурою, правовою, моральною, релігійною тощо. Економічна культура являється результатом історичного економічного досвіду суспільства як загалом, так і в індивідуальному характері, що робить значний внесок у соціалізацію кожного індивідууму. Економічна культура утворює багатофункціональну систему, яка містить раціональні та ірраціональні складові. Вона охоплює як опорні компоненти економічні норми та цінності, вироблені та розповсюджені в суспільстві економічні, шаблони й міфологеми, ідеї, економічні вчення, концепції та переконання людей щодо економічної системи загалом. Ці елементи сформовані соціально-економічними, національно-культурними, суспільно-історичними та іншими факторами, які характеризуються усталеністю, живучістю й стійкістю та не піддаються швидким змінам, навіть у періоди глибоких трансформацій у суспільному житті.

Під флуктуацією економічної культури слід розуміти неочікуване (раптове) відхилення економічних показників від сталих величин, що були заплановані на певний проміжок часу, через неординарні ситуації, що склалися на даний момент. Економічний колапс відбувається не лише через недостатньо ефективне регулювання фінансових ринків, диспропорційність розвитку економіки, антиринкової державної політики чи війни. Існують й інші причини, керувати якими набагато важче. Здобувши всесвітнє визнання професор-фінансист та письменник Нассім Ніколас Талеб застосовує нове поняття "чорний лебідь". Згідно з Талебу, "чорні лебеді" — це події, які виникають непередбачено, як торнадо, і роблять величезний вплив на ринки, глобальну політику та життя людей [1]. Ще зовсім недавно значне падіння світових цін на нафту здавалося фантастикою, а передбачити, що капіталізація фондового ринку впаде

вдвічі, було практично неможливо. Нині світова економіка зіткнулась з одним із "чорних лебедів" — ймовірністю глобальної епідемії. Відзначимо, що ще у 2017 році Нассім Талеб назвав нові віруси одними з двох головних загроз для людства, другою загрозою став неолуддизм (напрям у сучасній філософії, що передбачає критику впливу науково-технічного прогресу на людину і суспільство). Стає повністю зрозумілим чому економісти та фінансові ринки кілька років тому всебічно вивчали ситуацію зі свинячим грипом, а зараз із глибоким занепокоєнням стежать за поширенням коронавірусу COVID-19. Адже глобальна епідемія може посилити фінансову кризу або нашкодити процесу оздоровлення світової економіки.

У сучасному баченні, під кризою слід розуміти дисбаланс між попитом і пропозицією на товари та послуги, що проявляється значним переломом кон'юнктури, що призводить до раптового зниження показників виробництва, зростання безробіття, підвищення рівня банкрутств, як наслідок, спричиняє посилення кризи [2]. Кризи поділяють на два типи: передбачувані або закономірні й несподівані. Передбачувані кризи дають можливість заздалегідь їх спрогнозувати, оскільки вони часто трапляються на етапі розвитку системи та зумовлюються об'єктивними причинами соціально-економічної системи. Причинами криз є комплекс чинників, які здійснюють безпосередній вплив на соціально-економічну й інші системи, що спричиняють виникнення криз та їх характер, а також є важливими в обґрунтуванні доцільності застосування того чи іншого інструментарію прогнозування й боротьби з ними. Несподівані кризи зумовлюються суб'єктивними причинами та є результатом, наприклад, управлінських помилок, катастрофічних природних явищ, економічної залежності тощо [3, с. 23]. Причиною економічної кризи під час пандемії служать фізичні бар'єри, оскільки люди знаходяться в

Таблиця 1. Глобальні пандемії в історії людства

Період	Назва	Хвороба	Місце розташування	Втрати, осіб
1347-1353 рр.	«Чорна смерть»	Чума	Майже вся Європа	бл. 80 млн
XIX ст.	холера	Холера	Земля	бл. 19 млн
1918–1920 рр.	Іспанка			бл. 50 млн
2009–2010 рр.	Пандемія «свинячого» грипу	Свинячий грип	Земля	бл. 575 400 осіб
2019–2020 рр., триває	Пандемія COVID-19	Коронавірусна хвороба 2019 (COVID-19)	Земля	503 862 осіб

Джерело: побудована на основі даних джерел [5–8].

карантині, не можуть працювати, відвідувати заклади громадського харчування, салони краси, культурно-розважальні центри, установи соціальної сфери, навчальні заклади тощо. Кризи є особливим станом економіки, в якому з усією очевидністю виявляється суперечливість розвитку суспільства. Однак дослідження наслідків епідемії іспанки на початку ХХ ст. показують стрімке зростання економіки, причому рівень росту вищий там, де карантин протримався довше.

Метою статті є проведення ретельного аналізу впливу глобальних пандемій на світову економічну культуру, як складову соціально-економічного розвитку. Завдання статті мають дещо інший характер, а саме: проаналізувати поняття, що стосуються флуктації економічної культури суспільства в часи пандемій; з'ясувати демографічні та економічні наслідки пережитих епідемій; сформулювати пропозиції щодо швидкого та ефективного подолання економічних падінь.

Значний внесок у дослідження питань впливу глобальних пандемій на розвиток світової економіки зробив економіст та письменник Томас Гарретт з Федерального резервного банку в Сент-Луїсі, зробивши цікаву підбірку витягів із статей газет 1918 року про економічні наслідки іспанки. Не менш вагомий внесок у аналіз наслідків пандемій зробив Нассім Талеб, який назвав нові віруси одними з двох головних загроз для людства та ввів у вжиток поняття "чорні лебеді". Також значний внесок у даній тематиці зробили такі економісти: Ерман Г., Соколов Б., Гуриев С., Кулицький С. та ін. Зокрема, Ерман Г. у своїй праці здійснив детальний аналіз наслідків глобальних пандемій, що спіткали людство протягом ХІХ ст. [6], Соколов Б. провів паралель між сьогоденною пандемією COVID-19 та "іспанським грипом" та порівняв масштаби їх наслідків [8], Гуриев С. розглядає основні причини економічних катастроф та висвітлює економічні наслідки світових пандемій [10], Кулицький С. проводить детальний аналіз основних макроекономічних показників української економіки та здійснює прогнозування змін у структурі доходів та видатків держави під впливом нинішньої пандемії коронавірусу [14].

Людство за своє існування пережило чимало пандемій, які назавжди змінили хід історії. Під пандемією слід розуміти епідемію, що характеризується найбільшим поширенням інфекційного захворювання на території усієї країни та сусідніх держав, багатьох країн світу, континентах, яка характеризується відсутністю колективного імунітету в людства, і, зазвичай, ефектив-

них засобів профілактики (вакцинації) й лікування [4]. До інфекційних хвороб, які досягли масштабу пандемії, слід віднести такі: чума, відома під назвою "Чорна смерть" у ХІV ст., холера у ХІХ ст. та "іспанка" у 1918–1920 роках, що спонукали виникнення великих демографічних втрат та трагедій. Кожна з цих хвороб стала викликом, який згодом, стимулював економічний прогрес. Детальніше розглянемо найбільш різучі епідемії в історії людства та їх наслідки у таблиці 1.

Сьогоднішня пандемія коронавірусу змушує нас згадати про аналогічні найбільш глобальні епідемії, які вражали людство протягом тисячоліть. Найпершою фатальною пандемією стала пандемія під назвою "Чорна смерть" (пандемія чуми 1347—1353 років) саме вона вважається переломним моментом в історії середньовічної Європи. Чума не стала новою хворобою для Європи, оскільки у VI—VIII ст. від "Юстиніанової чуми" загинуло на материку мільйони людей, пандемія "Чорної смерті" поширилася в величезних масштабах, втрати населення від хвороби були шокуючими та становили близько 20% населення всієї Європи. Саме під час цієї пандемії був вперше запроваджений карантин під час якого всі кораблі та екіпажі, що прибували з місць, уражених чумою, відправляли на 40-денну обсервацію. Так, наприклад, у Венеції під час карантину було заборонено торгівлю спиртними напоями та азартні ігри, закрито борделі, створено спеціальні команди, які займалися збором та похованням мертвих по вулицях та в будинках. Боржникам списували частину грошей та звільняли людей із в'язниць. Запобігти великій смертності у місті, яке було центром середземноморської торгівлі, за допомогою цих заходів не вдалося, але вони допомогли врятуватись значній кількості населення.

Наслідки та обсяги втрат, що заподіяла пандемія точно підрахувати неможливо через недостатній та неточний обсяг даних про чисельність населення, але впевнено можна стверджувати, що події того часу призвели до демографічної кризи, яку Європа змогла подолати аж у ХVІ ст. Загалом втрати населення Європи за ХІV ст. впало з 78,7 до 56,85 млн, тобто приблизно на 28%. Звісно, були й інші причини зменшення чисельності населення, а саме Сторічна війна, інші конфлікти, епідемії та голодні роки. Однак історик Паоло Маланіма припускає, що смерть 20—25% європейців за час пандемії 1347—1353 років є реалістичною цифрою [5].

Пандемія призвела до значних демографічних втрат через високий рівень дитячої смертності. Наслідки пандемії значно вплинули на рівень економічного розвитку

Європи. Після закінчення пандемії розпочалася золота доба для міських майстрів ремісницьких товарів, яким вдалося не втратити свою справу.

Зросло споживання ремісницьких товарів та доходи майстрів збільшилися у рази, у перші роки після пандемії. Проте це піднесення тривало зовсім недовго, адже невдовзі виникла інфляція, що спровокована зменшенням цін на золото та срібло (адже високий рівень смертності призвів до збільшення кількості золота та срібла на душу населення) і водночас зростанням зарплат. Відбулася міграція селянських дітей з метою здобуття професії майстра, проте зовсім скоро виникла ціла низка перепон на їх шляху. Були впроваджені обмеження на вступ до гільдій та цехів майстрів, аби запобігти конкуренції та передати статус майстра нащадкам [6]. За цих умов створення нових технологічних розробок стало неможливим, що в свою чергу стримувало розвиток економіки.

В аграрному секторі на той час спостерігалось також значне зростання доходів, адже там працювало понад 90% населення. Виник неабиякий попит на працю селян, яких стало значно менше через високу смертність під час пандемії, адже землевласники без їхньої праці не могли зібрати врожай. Втім, зовсім скоро ціни на сільськогосподарську продукцію через демографічні втрати і зменшення покупців стрімко впали, що невдовзі призвело до зменшення прибутків землевласників, їх доходи впали майже на 20% у 1347—1353 роках. Це стало викликом аристократичному стилю життя землевласників, які почали вимагати відновлення "правильної" соціальної ієрархії.

Поруч із третьою хвилею чуми холера стала одним із найбільших проклять зламу століть, а її пандемія почалася 1817 року й протрималась протягом всього XIX століття. Виокремлюють сім пандемій холери, але мова йдеться не про сім різних пандемій, а про сім вибухових спалахів однієї масштабної пандемії. Загальні втрати від цієї пандемії становлять близько 19 млн людей. Холера у народі носить назву "хвороба брудних рук", адже причиною поширення холери була відсутність очищення води та каналізації у великих містах та рівень гігієни того часу, що призвело до глобального її поширення та стало однією з причин стрімкого розвитку медичної гігієни та епідеміології.

Буденне сьогодні використовування антисептиків, громадська й побутова гігієна є спільною розробкою доктора Земмельвайса та численних лікарів, що покладали свої сили на боротьбу з холерою в ті часи. Саме поширення холери сприяло створенню всесвітньої практики перетримування кораблів на якірній стоянці у разі підозри інфікування та введенню міжнародних правил проходження митного огляду, що мали більш суворий характер. Також холера подарувала нам предтечу сучасних медоглядів під час подорожей за кордон і суворі митні правила, зокрема й на перевезення продуктів харчування [7]. Проте можемо зазначити, що ці напрацювання спрацьовували далеко не завжди і досі виконуються не завжди, бо спалахи не припинилися, і ще кілька десяти років тому холера була абсолютно пересічним захворюванням і на території України.

Найбільш висвітлена в медичній та науковій літературі пандемія грипу-іспанки 1918—1919 рр. Саме ця пан-

демія вважається найважчою у світовій історії як за кількістю тих, що заразилися, так і за кількістю померлих: 20% населення планети були заражені, 2,5—5% хворих померли, а всього хвороба забрала близько 50 млн життів (0,5—1% всього населення планети). Економічні наслідки хоча були й драматичними, їх вдалося швидко подолати.

Епідемія "іспанки" тривала 18 місяців і зійшла нанівець з природних причин. Засоби боротьби були ті ж, що й сьогодні — карантин, захисні маски, заходи санітарії та гігієни. Однак загальнонаціональних і жорстких карантинів у великих містах не було, як не було і обмежень економічної та побутової активності. Смертність становила близько 10%, а з урахуванням зниження смертності в міру розвитку епідемії можна припустити, що в перші місяці поширення "іспанки" летальність становила 15—20% [8]. Грип розлетівся по всій земній кулі через особливу низку обставин, у рамках яких він вперше виник: той час характеризувався закінченням Першої світової війни, цілі армії були демобілізовані та солдати поверталися додому хворими. Незабаром спалах розповсюдився по основних транспортних та морських маршрутах. Через постійні війни та голод велика кількість населення світу вже була ослаблена і сприйнятлива до інфекції. Саме жахливо те, що уряди не поспішали поширювати інформацію, а цензура воєнного часу залишалася в силі. "Іспанка" стала найбільшою пандемією грипу в історії як за кількістю тих, що заразилися, так і за кількістю жертв.

Видатний економіст Томас Гарретт з Федерального резервного банку в Сент-Луїсі наводить цікаву підбірку витягів зі статей газет 1918 року про економічні наслідки іспанки. Наприклад, *Arkansas Gazette* від 18 жовтня 1918 р. пише: "Торгівля <...> впала на 40%. А за деякими оцінками — і на 70%. Єдиний бізнес <...> який процвітає, — це аптеки". А газета *Commercial Appeal* того ж дня малює ще більш похмуру картину: "Видобуток вугілля впав на 50%. Шахти на межі закриття через епідемію в таборах шахтарів. У [місті] Коулфілд штату Теннессі <...> тільки 2% здорового населення" [9]. Великі американські міста, включаючи Нью-Йорк і Філадельфію, фактично закрилися на карантин, через те, що населення було прикуте до ліжка. До економічних наслідків іспанки слід віднести таке: брак робочої сили, підвищення заробітної плати, а також ширше використання систем соціального забезпечення. З огляду довгострокових наслідків, то вони виявились більш серйозними та суттєвими. Практика показала, що до зрілого віку люди, народжені під час пандемії, були менш освічені, мали слабке здоров'я і нижчий соціально-економічний статус, ніж ті, хто народився безпосередньо до і після пандемії.

Роберт Барро і аспірант Гарварду Хосе Урсу в дослідженні економічних катастроф XX ст. приводять більш точну статистику. На їхню думку, іспанка — четверта за значимістю катастрофа століття (після Другої світової війни, Першої світової війни і Великої депресії). В середньому падіння ВВП від піку до дна в реальному вираженні склало 6,6%. Значні довгострокові економічні втрати від грипу. Економіст Даг Алмонд з Колумбійського університету досліджував вплив епідемії на дітей, зачатих або народжених під час епідемії. Виявилось, що

"діти епідемії" значно частіше хворіли в подальшому житті, у них більш висока ймовірність серйозних медичних проблем — шизофренії, діабету й інсульту. За інших рівних ймовірність закінчити середню школу для них була на 15% нижче, ніж у їхніх однолітків, їхня зарплата була на 5—7% менше. Іншими словами, довгострокові ефекти пандемії на людський капітал дуже значні [10].

Міжнародний валютний фонд у 2006 році писав, що іспанка привела до різкого падіння економічної активності, яка швидко відновилася. Сталося приблизно те ж, що відбувається зараз: економічні ланцюжки виявилися розірваними в результаті фізичних перешкод для економіки, таких як карантин, споживчий попит різко впав, а інвестиції були заморожені. Однак, як тільки епідемія закінчилася, економіка дуже швидко відновилася, а споживання і ділова активність перевищили той рівень, що був до епідемії [11]. Причиною економічної кризи під час пандемії служать фізичні бар'єри — люди знаходяться на карантині, не можуть працювати, виробляти, споживати. На 30 березня 2020 року у світі в карантині різного ступеня строгості перебували, за розрахунками АФР, 3,38 млрд осіб, або більше 40% населення Землі.

Спалах епідемії коронавірусу в кінці 2019 року виявився не легким випробуванням для всього світу. З однієї сторони мова іде про можливість швидкого та ефективного визначення природи збудника спіткавшого лиха й розробити необхідні методики та фармацевтичні засоби для лікування. З іншої сторони, будь-яка епідемія, не говорячи вже про глобальну пандемію, несе за собою ряд серйозних економічних наслідків коротко-, середньо- та довгострокового характеру. Оцінювати наслідки епідемії коронавірусу для світової та української економіки, без сумнівів, занадто рано. Але можливо припустити, що нас чекає "за поворотом", оскільки всі найбільші країни вже визначили свої стратегії протидії сьогодняшнім труднощам.

Здійснивши експертну оцінку, спеціалісти Світового банку дійшли висновку, що сьогодняшні пандемії можуть нанести реальних збитків світовій економіці: глобальна пандемія може призвести до економічних збитків у межах 5% світового ВВП, що в грошовому вимірі становить понад 3 трильйони доларів США, тоді як втрати від "незначної" пандемії грипу (на кшталт вірусу H1N1 2009 року) можуть сягати близько 0,5% світового ВВП.

За оцінками експертів Oxford Economics, внаслідок розповсюдження COVID-19 зростання світового ВВП у першому кварталі 2020 року сповільниться до 1,9%, порівняно з першим кварталом 2019 року. Це вимагає перегляду прогнозу світового зростання на 2020 рік з 2,5% до 2,3%. Для порівняння, в 2019 році світова економіка зросла на 2,6% порівняно з 2018 роком. Всього ж, за оцінками Oxford Economics, залежно від сценарію розвитку подій "епідемічні" втрати світової економіки можуть становити від 0,4 до 1,1 трлн дол. США [12].

Неоднозначність ситуації, що виникла наразі у всьому світі ілюструється заявою директора-розпорядника МВФ Крісталини Георгієвої, що більше 80 країн, які розвиваються, запросили у фонду фінансову допомогу на загальну суму \$ 2,5 трлн. Також з початку 2020 року ми

почали спостерігати значне падіння цін на більшість сировинних товарів (не тільки на нафту). Воно становить за індексом CRB, одним із ключових, більше 30% і повертає ринки на рівні цін 20-річної давності. Варто також зазначити, що світові ціни на деякі сировинні товари (продукти і передусім зерно) з початку кризи все ж вирости на 10—15%, але зараз повертаються до колишніх рівнів. Щодо банківської сфери, то рівень процентних ставок в світі повернувся на дно 2008—2009 років, після того як всі найбільші Центральні банки привели свої ставки до мінімальних значень.

Для США і Європи робити прогнози поки рано, а для Південно-Східної Азії, включаючи Китай, вже є оцінка Світового банку — з 5,8 до 2,1%, а в негативному сценарії так і взагалі до мінус 0,5% [13].

Про глибину падіння економіки в розпал спалаху можна судити по перших даних з Китаю: за січень — лютий промислове виробництво впало на 13,5%, роздрібні продажі — на 20,5%. PMI Китаю, оприлюднений наприкінці березня, вразив, перевершивши всі очікування аналітиків. Goldman Sachs прогнозує зниження світового реального ВВП на 1% в 2020 році і відзначає, що економіка переживає не рецесію, а несподівану зупинку. Goldman Sachs вважає, що зростання почнеться вже в III кварталі і буде дуже бурхливим — плюс 10% рік до року. Але аналітики уточнюють, що все буде залежати від того, як швидко вдасться перемогти вірус. Боротьба з пандемією, на думку банку, займе кілька місяців, і до кінця II кварталу епідемія буде взята під контроль.

Проаналізуємо як позначаються на українській економіці карантинні заходи спричинені поширенням світової пандемії COVID-19 з урахуванням дії факторів різного характеру: науково-технічних, інформаційно-психологічних і соціальних чинників. Основним показником для здійснення оцінки перспектив розвитку вітчизняної економіки за обставин, що склались в цій непередбачуваній ситуації в нашій країні мають показники нещодавно ухваленого Верховною Радою, згідно з пропозицією Кабінету Міністрів, Державного бюджету України на 2020 рік. У новій редакції Державного бюджету, дохідна частина була зменшена на 119,7 млрд грн (11%) — до рівня 975,8 млрд грн, в той же час показники видатків збільшено на 82,4 млрд грн — до рівня 1266 млрд грн. Як наслідок, граничний дефіцит державного бюджету підвищено від 96,3 млрд до 298,4 млрд грн. Основним джерелом покриття зростаючого дефіциту бюджету стануть нові запозичення. Водночас розмір ліміту державного боргу станом на 31 грудня зріс з 2,045 трлн до межі 2,387 трлн грн. Також у новому макроекономічному прогнозі вважається, що валовий внутрішній продукт впаде (ВВП) на 3,9% (у попередній редакції передбачалося зростання ВВП на 3,7%). Відбулося прискорення інфляції до рівня 8,7% за результатами року, замість очікуваних у бюджеті 6,4%. Передбачається зменшення експорту товарів і послуг на 5,5% (до 59,9 млрд дол. США), а їх імпорту — на 10% (до 68,2 млрд дол.). Водночас утруднюється ситуація з курсом валют, передбачається падіння гривні — із 27 грн/дол. до 29,5 грн/дол. При чому, за прогнозами уряду рівень безробіття становитиме 9,4%, а середня заробітна плата працюючих громадян України в цьому році становитиме 11 тис. грн проти очікуваних 12,5 тис. грн [14].

Вказані дані макроекономічного прогнозу в єдності з відомостями про зміни в структурі податкових надходжень доходної частини державного бюджету дають можливість отримати уявлення про те, які ймовірні зміни відбудуться в економічних секторах української економіки під впливом епідемії COVID-19 цього року. Водночас зменшення доходної частини державного бюджету у 2020 р. найбільшою мірою планується за рахунок зниження плану "надходжень від податку на додану вартість із ввезених в Україну товарів (-45,7 млрд грн), від ПДВ із вироблених в Україні товарів (-21,4 млрд грн) і податку на прибуток підприємств (-20,7 млрд грн). А також підвищені планові надходження від державних підприємств. Відповідно до нової редакції, державні підприємства цього рік повинні перерахувати 68 млрд грн (у чинному законі — 41,3 млрд грн).

Експертна оцінка передбачає, що рівень українського ВВП впаде більше, ніж світовий — на 4,2 %. Зокрема різниця між оцінками дуже значна — від зменшення на 6,6 % до підвищення на 1,4 %. Але вже з початку нового 2021 року спостерігатиметься поступове відновлення. Медіанний прогноз експертів — 2,4 % (розкид — від 1,5 до 4,4 %). Консенсус-прогноз передбачає скорочення споживання на 3 %, імпорту — на 12,2 %, експорту — на 7,9 %, промислового виробництва — на 6,1 %, сільськогосподарського — на 1,1 %. Інфляцію на 2020 р. експерти прогнозують на рівні 7 %, на 2021 р. — 5,9 %. Середньорічний обмінний курс прогнозують на рівні 28,85 грн/дол. у 2020 р. та 30,00 грн/дол. — у 2021 р. [15].

Для української економіки ризиками під час світової кризи є падіння промислового виробництва, інфляція, відсутність надходжень до бюджету та значне збільшення позичкового фінансування бюджету, особливо — із зовнішніх джерел. Важливими для України є можливості використання досвіду інших країн, а не здебільшення практики використання позик. Для регулярного подолання дефіциту бюджету Україна звертається до міжнародних кредиторів, основними з яких є Міжнародний валютний фонд, Європейський Союз та Світовий банк. Унаслідок використання запозичень видаткова частина бюджету значно збільшується у частині витрат на обслуговування державного боргу [16].

Щоб розібратися з наслідками пандемії варто розглянути галузі, які найбільше постраждали від карантинних заходів сюди слід, передусім віднести зовнішню торгівлю, транспорт (авіа, авто), туризм, готелі та ресторани, офлайн-сервіси та розваги (перукарні, фітнес, спорт, театр, кіно і т.д.). Проте при складності різноманітних карантинних заборон є галузі, які набули чималого розвитку і росту під час пандемії, а особливо доставка продуктів та готової їжі, онлайн-розваги, виробництво і продаж медичних препаратів та товарів, медицина, передусім дистанційна, виробництво і продаж продуктів та засобів особистої гігієни. Значна частина фінансової галузі також може знайти позитивні сторони в сьогоднішньому розвитку подій.

Безумовно, флуктація економічної культури українського суспільства в часи карантинних обмежень найбільше була спричинена через зміну ринку праці. Під флуктацією ми розуміємо коливання та зміщення від усталених патернів поведінки суб'єктів господарюван-

ня, що мають власну економічну свідомість, цінності, та ментальність. Карантинні обмеження значно змінили відсоток професій в он-лайні, та поставили перед трансформацією багато секторів економіки, які не були готові до такого раптового вимушеного переходу. Серед основних трендів є збільшення форм дистанційної зайнятості населення та вдосконалення існуючих. Будуть вибудовані нові форми праці для працівників, що мають неповнолітніх дітей, оскільки карантинні обмеження стаціонарного навчання будуть присутні до винайдення дієвих алгоритмів протидії епідемії в начальних та освітніх закладах. Дистанційна робота буде спонукати до розвитку дистанційного навчання, що дасть змогу багатьом професіям перейти від традиційного переліку вимог освіти, до профільного та вузько-направленого навчання, з подальшим вмотивованим навчанням у процесі працевлаштування та безпосередній роботі. Разом зі зміною ринку праці змінились видатки домогосподарств, у частині розподілу бюджету, повернення до ощадливості та забезпеченні базових потреб, у порівнянні з до карантинним, звичайними витратами.

ВИСНОВОК

Найбільш важливим у період пандемії є не те, наскільки загальмується економіка світу або конкретної країни, а саме те, як економіка буде виглядати після епідемії, чи зможе повернутися до початкового стану, нехай і втративши кілька відсотків зростання. Оскільки пандемії періодично мають місце у суспільстві, жодна країна Земної кулі не застрахована від їх прямого чи опосередкованого впливу. В таких умовах кожна країна має бути економічно готовою швидко та ефективно реагувати за формулою "боротьба з епідемією — мінімізація негативних коротко-, середньо- та довгострокових ефектів". Така економічна протиепідемічна підготовка має містити кілька обов'язкових елементів. У разі пандемії уряди повинні бути готові до витрат, пов'язаних із забезпеченням готовності подолання її наслідків. Всі ці витрати стали в певній мірі інвестиціями в мінімізацію можливих майбутніх негараздів. По суті, іде мова про фінансову готовність державних урядів до можливих епідемій (тобто про можливість швидкого та адекватного фінансування протиепідемічних заходів).

Також повинні бути передбачені державні та приватні витрати, пов'язані з лікуванням хворих і проведенням протиепідемічних заходів. Уряд повинен мати чітке розуміння та детально прописаний механізм, як мобілізувати додаткові кошти протиепідемічного фінансового резерву.

Мають виділятися кошти на витрати, пов'язані з негативним впливом пандемії на економіку країни (втраати виробництва, продуктивності праці тощо) у вигляді прямих бюджетних субсидій та на заходи відновлення (стимулювання) економічної активності в постепідемічний період.

Література:

1. Нассім Ніколас Талеб. Чорний лебідь: Про (не) ймовірне в реальному житті. Київ: Наш Формат. 2017. 392 с.
2. Завадський Й.С. Економічний словник. Київ: Кондор. 2006. 355 с.

3. Кухта П.В. Кризи, їх причини та наслідки. Ефективна економіка. 2012. № 10. С. 22—26.
 4. Бургасов С.В. Пандемия. Большая медицинская энциклопедия: в 30 т. Москва: Советская энциклопедия. 1982. 528 с.
 5. Malanima P. Pre-Modern European Economy One Thousand years (10th — 19th centuries). Leiden-Boston: Brill. 2009. 422 с.
 6. Ерман Г. Чума, холера, "іспанка": як великі пандемії змінювали світ. BBC News Україна. 2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52291698>
 7. Українець О. Як пандемії сформували світ: чума, холера, іспанка, SARS. Здоров'я. 2020. URL: <https://kurs.if.ua/article/yak-pandemiyi-sformuvaly-svit-chuma-holera-ispanka-sars-chastyna-2/>
 8. Соколов Б. История вирусных эпидемий. Газета: День (№54). 2020. URL: https://day.kyiv.ua/ru/article/tema-dnya-obshchestvo/istoriya-virusnyh-epidemiy#-google_vignette
 9. Garrett T.M. Business ethics. Englewood Cliffs. Prentice Hall. 1966. URL: <https://trove.nla.gov.au/work/10630699>
 10. Гуриев С. Ratio economica: Экономика чумы. Ведомости. 2009. URL: <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2009/05/12/ratio-economica-jekonomika-chumy>
 11. Тофанюк Е. Уроки испанки: что ждет экономику после пандемии. Forbes. Финансы и инвестиции. 2020. URL: <https://www.forbes.ru/finansy-i-investicii/399047-uroki-ispanski-chto-zhdet-ekonomiku-posle-pandemii>
 12. Бураковський І. Коронавірус: епідемія як економічний. Реанімаційний пакет реформ. 2020. URL: <https://rpr.org.ua/news/koronavirus-epidemiia-ia-ekonomichnyy-shok/>
 13. Корищенко К. Новый баланс: как изменится мировая экономика после. Спецвыпуск. 2020. URL: https://www.rbc.ru/newspaper/?utm_source=topline
 14. Кулицький С. Оцінка перспектив розвитку української економіки в умовах пандемії COVID. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. 2020. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4890:otsinka-perspektiv-rozvitku-ukrajinskoji-ekonomiki-v-umovakh-pandemiji-covid-20&catid=64&Itemid=376
 15. Сейранян Т. Минэкономки обнародовало консенсус-прогноз с падением ВВП на 4,2%. LB.ua. 2020. URL: https://lb.ua/economics/2020/04/17/455574_-minekonomiki_obnarodovalo.html
 16. Уманців Ю. Макроекономічний вимір фіскальної політики в умовах розгортання глобальної кризи / Ю. Уманців, В. Урбанович // Геополітика України. — 2020. — № 1. — С. 122—123.
- References:
1. Taleb, N.N. (2017), Chornyj lebid': Pro (ne)jmovirne v real'nomu zhytti [Black Swan: About the (un) probable in real life], Our Format, Kyiv, Ukraine.
 2. Zavadsky, J. S.(2006), Ekonomichnyy slovnyk [Economic Dictionary], Condor, Kyiv, Ukraine.
 3. Kukhta, P. V. (2012), "Crises, their causes and consequences", Efektyvna ekonomika, vol.10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1439> (Accessed 30 Oct 2020).
 4. Burgasov, S. V. (1982), Pandemija. Bol'shaja medicinskaja jenciklopedija: v 30 t. [Pandemic. Large medical encyclopedia: in 30 volumes], Sovetskaja jenciklopedija, Moscow, Russia.
 5. Malanima, P. (2009), Pre-Modern European Economy One Thousand years (10th-19th centuries), Brill, Leiden-Boston.
 6. Herman, G. (2020), "Plague, cholera, "Spanish": how great pandemics changed the world", BBC News Ukraine, available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52291698> (Accessed 30 Oct 2020).
 7. Ukrayinets', O. (2020), "How pandemics shaped the world: plague, cholera, Spanish, SARS", Zdorovia, available at: <https://kurs.if.ua/article/yak-pandemiyi-sformuvaly-svit-chuma-holera-ispanka-sars-chastyna-2/> (Accessed 30 Oct 2020).
 8. Sokolov, B. (2020), "History of viral epidemics", Hazeta Den, vol.54, available at: https://day.kyiv.ua/ru/article/tema-dnya-obshchestvo/istoriya-virusnyh-epidemiy#google_vignette (Accessed 30 Oct 2020).
 9. Garrett, T. M. (1966), "Business ethics", Englewood Cliffs. Prentice Hall, available at: <https://trove.nla.gov.au/work/10630699> (Accessed 30 Oct 2020).
 10. Guriev, S. (2009), "Ratio economica: Economics of the plague", Vidomosti, available at: <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2009/05/12/ratio-economica-jekonomika-chumy> (Accessed 30 Oct 2020).
 11. Tofanyuk, E. (2020), "Spanish lessons: what awaits the economy after the pandemic", Forbes — Finansy i investytsii, available at: <https://www.forbes.ru/finansy-i-investicii/399047-uroki-ispanski-chto-zhdet-ekonomiku-posle-pandemii> (Accessed 30 Oct 2020).
 12. Burakovsky, I. (2020), "Coronavirus: an epidemic as an economic one", Reanimatsiyni paket reform, available at: <https://rpr.org.ua/news/koronavirus-epidemiia-ia-ekonomichnyy-shok/> (Accessed 30 Oct 2020).
 13. Korishchenko, K. A. (2020), "New balance: how will the world economy change after'", Spetsvtpusk, available at: https://www.rbc.ru/newspaper/?utm_source=topline (Accessed 30 Oct 2020).
 14. Kulitsky, S. (2020), "Assessment of prospects for the development of the Ukrainian economy in a pandemic COVID", Tsentr doslidzhen sotsialnykh komunikatsii NBUV, available at: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4890:otsinka-perspektiv-rozvitku-ukrajinskoji-ekonomiki-v-umovakh-pandemiji-covid-20&catid=64&Itemid=376 (Accessed 30 Oct 2020).
 15. Seyranyan, T. (2020), "The Ministry of Economy published a consensus forecast with a 4.2% drop in GDP", LB.ua, available at: https://lb.ua/economics/2020/04/17/455574_-minekonomiki_obnarodovalo.html (Accessed 30 Oct 2020).
 16. Umantsiv, Y. and Urbanovich, V. (2020), "Macroeconomic view of fiscal policy in the conditions of global crisis development", available at: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/issue/view/12572> (Accessed 30 Oct 2020).
- Стаття надійшла до редакції 30.10.2020 р.*